

OBSERVAȚII DESPRE SISTEMUL ACTUAL DE STUDII DOCTORALE ȘI O POSIBILĂ STRATEGIE DE ÎNNOIRE

Ioan Pânzaru

Sistemul actual de doctorat se află încă în stadiul maestru-discipol. El este înțeles de mulți tineri ca relația cu un maestru (care « îți dă doctoratul »). Scopul pentru care cineva urmează studii doctorale este de cele mai multe ori o carieră universitară, ceea ce înseamnă efective reduse dar bine alese, și duce la o cercetare solidă și extinsă, chiar dacă nu contestată ori deschizătoare de drumuri, pentru că este favorizată cunoașterea sistematică a unei arii disciplinare în detrimentul schimbării epistemice. Tinerii doctoranzi sînt de fapt în expectativă dacă e vorba de a-și alege o carieră în acest domeniu, deoarece sînt tentați să plece în străinătate, iar din punct de vedere profesional percep lipsa de siguranță a profesiei de cercetător în România, de vreme ce guvernul are o politică fluctuantă și capricioasă de finanțare a cercetării. Există și o criză cognitivă din lipsă de model, fiindcă ei găsesc rareori la cercetătorii actuali acele modele de succes de care au nevoie ca să creadă în propria carieră. Sîntem modele de adaptare mai degrabă decît de succes, fiindcă am fost sub vreme, am fost mereu supuși capriciilor unei clase politice care în mod fundamental a fost și rămîne străină culturii științifice. Rareori tînărul cercetător poate supraviețui din veniturile aduse de cercetare, dacă nu este și cadru universitar. Obligația de a preda noțiuni introductive în fața unor efective numeroase este puțin încurajatoare pentru o carieră ambițioasă, de înalt nivel. Recent guvernul a amputat cu 70% fondurile pentru cercetare. Sperăm că e doar o situație trecătoare.

Doctoratul are deci nevoie de o legitimitate ca tip de formare. Noi gîndim doctoratul ca pe un proiect privat, ținînd de viața intelectuală, iar viața intelectuală nu este de fapt admisă în spațiul public în România, fiind înlocuită prin diverse surrogate ținînd de programele de actualități și de știri. Dacă ne-am întreba care sînt ideile majore ale spațiului public românesc, de pildă dacă sîntem preocupați de conservarea mediului, de integrarea socială, de restructurarea agriculturii, de destinul populației sătești îmbătrînite, ori de provocările tehnologiei comunicării, vom constata că ideile apar mai degrabă ca aluzii într-un permanent *showtime* în care publicul este amuzat superficial trecînd de la o temă la alta.

O operă științifică este recunoscută doar în măsura în care este deja cotate în străinătate, în sistemul ISI, sau aduce din contracte sume importante de bani. Viața socială a cercetătorilor se reduce de cele mai

Proiect finanțat de
UNIUNEA EUROPEANĂ

MINISTERUL MUNCII,
FAMILIEI ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

FONDUL SOCIAL EUROPEAN
POS DRU
2007-2013

INSTRUMENTE STRUCTURALE
2007-2013

MINISTERUL EDUCAȚIEI,
CERCETĂRII ȘI INOVĂRII
OPORDRU

UNITATEA EXECUTIVĂ PENTRU
FINANȚAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI
SUPERIOR ȘI A CERCETĂRII
ȘTIINȚIFICE UNIVERSITARE

multe ori la discutarea criteriilor de finanțare a proiectelor, și la evaluări ale veniturilor colegilor. În lipsa unei piețe publice a ideilor, românii încearcă să se asocieze în clanuri și coterii pentru a-și apăra interesele profesionale. În această ierarhie, doctoranzii joacă rolul unor membri de rang inferior. Dacă profesorii sînt luptătorii în acest război pentru supraviețuire, tinerii sapă tranșee și cară saci de nisip. E necesar să reabilităm cariera de cercetător, devotamentul pentru idei, căutarea adevărului, supunerea la argumente – valori fără de care nu este posibil să redresăm climatul actual, care e mai mult acela al unei crize morale, deși criza economică face numeroase victime în rîndul ocupațiilor științifice. Nu este atît de tragic faptul că nu avem mulți oameni de știință de nivel mondial, cît este faptul că îi tîrîm în noroi pe toți oamenii de știință. Salvarea doctoratului ca ciclu de studii trece printr-o organizare solidă și mai ales prin garanții ale stabilității în finanțarea cercetării la nivel național.

Jocul nostru de-a reforma și de-a performanța le apare tinerilor care își aleg acum o carieră ca nesperios. Imaginea publică a învățămîntului superior românesc este un spectacol de iarmaroc rural, cu accente de *commedia dell'arte*. Pe scena publică, Pantalone, caricatură a bătrînilor profesori avari și decrepiți, este acum ciomăgit de către Arlecchino, un tînăr cam zăpăcit, dar simpatic.

În acest climat puțin încurajator, raportul proiectului ”Doctoratul și organizarea Școlilor doctorale” umple un gol în ce privește informația și reflecția noastră despre organizarea ciclului III de studii. Fără a fi perfect, documentul strînge la un loc întreg domeniul tematic, și realizează un parcurs bine jalonat de la informațiile disponibile către o serie de recomandări și sugestii pentru reflecție ulterioară. Este animat de dorința vizibilă de a racorda sistemul românesc la realizările Europei occidentale. Nu avem nici un motiv să nu ne însușim cu toții acest obiectiv, care ar trebui să însuflețească o redresare a vieții intelectuale românești.

Raportul nu este naiv, dimpotrivă, abundă în constatări ale slăbiciunilor și imperfecțiunilor stărilor de lucruri de la noi. Mulți se temeau că vom asista la un nou spectacol de aducere în derizoriu a învățămîntului românesc, de etichetare expresivă a slăbiciunilor și defectelor profesorilor ca și cum ei ar fi fost mai răi decît inginerii, medicii, judecătorii, polițiștii sau preoții din România. Un asemenea exercițiu retoric a devenit banal, iar oamenii din învățămînt sînt prea convingeți de scopul de manipulare a opiniei publice pe care-l atribuie presei și televiziunii, pentru ca demersul să mai fie eficient. Dacă dorim să schimbăm ceva, nu cu strategia gazetei de perete, ridicată la puterea televiziunii și internetului, o putem face. E nevoie de profesionalism în politicile educației, de răspundere față de noile generații, și nu față de ratingul săptămînal. Din acest punct de vedere, raportul este o sursă de informații respectabilă și o culegere de sugestii rezonabile, chiar prudente, pornind de la care se poate construi. Raportul își abordează obiectivul cu seriozitate și responsabilitate. Îl putem sprijini, pentru a transforma proiectul din care face parte într-un exercițiu de maturitate al reprezentanților universităților și institutelor de cercetare din țara noastră, în demersul nostru de modernitate și competitivitate, pentru valorificarea capitalului uman de care dispunem.

Cred însă că acest raport nu are curajul de a susține în mod radical că un om de știință adevărat, dintr-o universitate occidentală de prestigiu, este crescut practic toată viața în spiritul valorilor intelectuale, pe când în România a supraviețui sau a te descurca rămân reperele de orientare esențiale. Cred că înzestrarea intelectuală în sine nu e suficientă pentru a face omul de știință, fiindcă cineva foarte inteligent poate fi broker la bursă, bancher ori lider politic. Ceea ce face din cercetarea științifică un domeniu de viață viguros și plin de succes este atașamentul la valorile intelectuale ca fel de viață, nu ca sursă de avere ori de putere ori de influență. Această observație se bazează pe stările de lucruri caracteristice din Franța Anglia, Germania, unde nu poți fi recunoscut dacă ești doar un șmecher cu spate politic, care atrage finanțări și proiecte, și nu ai un plan de viață autentic intelectual. Aceste valori ale vieții intelectuale au schimbat lumea modernă, nu finanțarea, pentru că Francis Bacon nu a fost finanțat pentru cercetările lui. Finanțarea este doar un instrument, care ar trebui folosit pentru a aduce la realitate visele puternice, care aduc binele comunității, dar care ar fi bine să evite impostura și pretenția.

Oamenii care trăiesc pentru curiozitate intelectuală, pentru descoperire, pentru înnoire teoretică sînt din nefericire rari în România. Maeștrii pe care i-am admirat eu în tinerețe, Dan Slușanschi, Mihai Nichita, Florea Fugaru, Traian Costa, nu ar putea supraviețui în lumea academică de azi, dacă ar fi s-o ia de la început ca tineri doctoranzi. Generozitatea, caracteristica esențială a profesorului, este un handicap pentru noi. Tipul de comportament favorizat azi este planificarea migăloasă a carierei, contabilizarea punctelor pentru promovare, urmărirea oportunităților de finanțare – toate caracteristici mai frecvente la personalitățile mediocre. Apare astfel o dilemă între mesajul pe care-l transmitem – fiți descurcăreți - și mesajul care cred eu că ar trebui transmis: fiți oameni de știință. Iar în școlile doctorale, cred eu, ar fi nevoie să transmitem mai degrabă al doilea mesaj decît primul. Pe primul, oamenii mai perspicace îl vor prinde din zbor, fără multă pedagogie.

Dacă dorim să restaurăm atașamentul pentru valorile intelectuale în țara noastră, este bine să adoptăm o serie de măsuri privind structura sistemului, și cred că raportul formulează cîteva recomandări importante. Într-adevăr, ciclurile II și III ar cîștiga dacă ar fi aduse împreună, organizate cu un secretariat comun separat de cel de la licență, pentru a constitui un mediu mai propice vieții intelectuale. O periodicitate a manifestărilor comune cum ar fi conferințe ale profesorilor invitați, colocvii și publicații ar crea suportul social pentru orientarea spre valorile științei. Transdisciplinaritatea, competiția ar fi de asemenea încurajate în forma de organizare a două cicluri superioare într-o singură școală de cercetare.

Dacă dorim să ne dăm ca obiectiv încurajarea studiilor interdisciplinare, ar trebui să apropiem instituțional domeniile conexe. Odinioară, domeniile înrudite au fost muzica și astronomia. Astăzi, domeniile înrudite sînt matematica și economia. Mîine, poate, domeniile înrudite vor fi nanoștiințele și științele politice, datorită importanței aspectelor de securitate, bioputere și control pe care le aduc noile tehnologii, cu un impact major asupra democrației și libertății. Aproximarea cercetătorilor între ei facilitează circulația ideilor.

Apropierea oamenilor necesită însă instituții și norme care să creeze ocaziile de întâlnire și formatul de comunicare dintre ei.

La Oxford, colegiile sînt medii de sociabilitate, unde locuiesc împreună studenții și profesorii de diferite discipline, deși din domenii apropiate. Facultățile sînt școli organizate pe domenii disciplinare. Totuși, colegiile sînt entitățile cele mai bogate și mai influente. Ele sînt responsabile de atmosfera generală de efort pentru progresul cunoașterii care impune universitatea pe plan mondial.

Pentru noi, lecția ar fi eficiența culturii generale științifice. Este mai favorabil descoperirii și gîndirii originale să dispui de o viziune panoramică asupra ansamblului lumii observabile și conceptibile, decît să privești doar în tunelul propriei tale discipline. Adaptarea la schimbarea epistemică – o capacitate de care trebuie să dispunem toți – este mult mai ușoară atunci cînd ai idei generale corecte decît atunci cînd ești o personalitate doar în domeniul tău restrîns de lucru.

În această perspectivă, durata studiilor de ciclul III devine crucială. Cu cît sîntem mai ambițioși în proiectele noastre, cu atît nevoia de resurse este mai mare, și cea mai rară dintre ele este timpul. Propunerea raportului ca să folosim masteratul de cercetare drept treaptă pentru pregătirea tezei mi se pare judicioasă, chiar luminoasă. Dar ea se lovește de o serie de dificultăți care țin de situația actuală. În primul rînd, azi nu e clar, la autorizarea de către ARACIS, care masterate sînt de cercetare și care de alt fel. În al doilea rînd, masteratele sînt opera unor profesori sau conferențieri, care ar accepta cu greu ca programele lor să **nu** fie considerate de cercetare și deci să nu dea acces la doctorat. Dacă unele programe de master, deși nu sînt de cercetare, permit totuși intrarea la doctorat, sugestia de mai sus, de a folosi cei doi ani de masterat pentru punerea temeliilor tezei, nu se poate aplica decît în unele cazuri și nu în altele. Pe de altă parte, ne expunem proliferării unor programe de master fără vocație, pe tot atîtea specializări cîte au conducătorii de doctorat. În al treilea rînd, riscăm să sacrificăm masteratul, un fel de Prîslea al celor trei cicluri, cel mai confuz configurat și mai puțin recunoscut – să-l sacrificăm dimpreună cu competențele pe care este abilitat să le ofere, programelor de doctorat. Desigur, durata de 3 ani a studiilor doctorale este în multe cazuri insuficientă, însă în majoritatea situațiilor putem considera că timpul e prea scurt pentru cunoștințe vaste, dar nu insuficient pentru obținerea unui rezultat original. Formarea unei atmosfere de cercetare în școală, coprezența unor interese științifice diferite, reorientarea spre originalitate și creație științifică – alături de folosirea masteratului ca durată de formare – ar putea face ca durata de 3 ani a doctoratului, plus întreruperile legale, să fie suficientă. Să ne aducem aminte că după legislația precedentă, o teză putea ajunge la susținere după zece ani ; ce interes mai putea prezenta atunci, la susținere, cercetarea începută cu zece ani în urmă ?

Raportul ne pune la dispoziție o serie de cifre pornind de la care ar trebui să reflectăm. A scăzut numărul și ponderea doctoranzilor subvenționați de la buget în numărul total de studenți de la 9,5 în 2002 la

7,2 în 2008. Acest lucru poate fi nesemnificativ pentru noi dacă ne gândim că efectivele totale de studenți au crescut în această perioadă. A scăzut ponderea doctoranzilor subvenționați de la buget în total doctoranzi, de la 95,7% în 2002 la 64,6% în 2008, pe când numărul absolut al doctoranzilor a crescut cu 10% în aceeași perioadă. Aceste cifre ne arată că există un interes crescut pentru studiile doctorale, chiar în situația în care ele nu sînt foarte precis definite. Deci fie riscăm să reducem acest interes, dacă operațiile noastre de structurare a școlilor doctorale sînt nefericit orientate, fie avem șansa să-l sporim mai mult. Cred și eu, ca și autorii raportului, că o opțiune crucială din acest punct de vedere este distincția între doctoratul de cercetare și acela profesional. Doctoratul de cercetare ar fi validat de un portofoliu de articole publicate în comunitatea științifică internațională, iar acela profesional ar fi validat de un portofoliu de lucrări, de opere, de realizări practice recunoscute de o comunitate națională de profesioniști. A respinge radical accesul la studiile doctorale al oamenilor care au o vîrstă matură și au trecut prin experiența vieții active ar fi cred o mare greșeală, care ar fi sancționată de scăderea efectivelor și pierderea interesului publicului.

Doctoratul la fără frecvență nu este decît rezultatul incapacității statului de a finanța adecvat ciclul doctoral. Cred că toți am avea de pierdut dacă am admite studenți la fără frecvență, și apoi am spune că titlul lor nu valorează la fel de mult ca al celorlalți doctori, care au avut la dispoziție un timp mai scurt. Este mai bine să renunțăm complet la doctoratul fără frecvență – admițînd însă doctoratul profesional, ca tip diferit, și nu ca același sortiment, dar de calitate inferioară. Dacă însă peste cîțiva ani nu vom mai dispune de fondurile structurale pentru a oferi burse doctoranzilor cu frecvență, riscăm să ajungem în situația de a înregistra o scădere dramatică a efectivelor și a interesului pentru ciclul III. Prin urmare acum sîntem tentați să reformăm într-o direcție favorizată de existența finanțării europene – să eliminăm doctoratul fără frecvență – dar de fapt nu știm pe unde vom scoate cămașa în 2014. Din ce fonduri vor fi finanțați doctoranzii ca bursieri din acel an, la ce nivel, și cu ce statut? Studenți ori salariați? Ar fi poate mai prudent să definim foarte clar exigențele de evaluare pentru doctoranzi, să legăm obținerea unei burse de regimul cu frecvență folosind clauze foarte riguroase, să interzicem trecerea de la programul cu frecvență la acela fără frecvență, și să permitem (contra unei taxe apropiate de nivelul de finanțare de la stat) ca unii studenți să-și finanțeze doctoratul lucrînd în altă parte. Navigația precipitat-catastrofică în ce privește finanțarea, cu care ne-a obișnuit statul român, ne inspiră o nesfîrșită prudență.

Statutul doctorandului este o altă problemă esențială pentru redefinirea studiilor de ciclul III. Știm că documentele europene recomandă ca doctorandul să fie integrat în viața profesională ca cercetător pe termen determinat, dar cu toate drepturile și obligațiile unui salariat. De fapt nu există decît două opțiuni: fie îl tratăm ca un student, din toate punctele de vedere, oferindu-i burse, subvenții și scutiri de tot felul, fie ca un salariat debutant. Din acest punct de vedere, România a ales calea cea mai nefericită, folosind soluții intermediare, cîrpite, și imposibil de justificat. Cred că nu este nimic socialmente nedrept într-un contract pe termen determinat, care dă mai multă robustețe și flexibilitate instituțiilor, și îmbogățește cariera

cercetătorilor, oferindu-le posibilitatea de a avea experiențe mai variate și de a progresa mai repede. În Franța există multă îngrijorare în ceea ce privește statutul așa-numiților ATER (*attachés temporaires d'enseignement et de recherche*), care efectuează un număr de ore egal cu profesorii și conferențiarilor dar au statut temporar, sau monitorii, cu doar 64 de ore pe an, sau cei care au obținut un grad academic prin examenul de calificare, dar nu și prin concursul pe un post real. Totuși un statut definit din punctul de vedere al relațiilor de muncă este mai bun decât niciunul. Angajabilitatea unui doctor care ajunge la 28 de ani fără nici o experiență profesională nu este atât de mare încât să ne putem lăuda cu acest rezultat. Dimpotrivă, dacă din școlile noastre doctorale tinerii ar pleca având o carte de muncă, o vechime la zi (nu retroactivă), contribuții sociale și de sănătate plătite, cred că ar fi mai plauzibili ca salariați decât ceilalți.

Tot de statut ține și posibilitatea de acces la o poziție didactică universitară. Dacă angajarea unui tânăr doctor la un institut de cercetări este așa zicând, neproblematică în principiu, intrarea lui într-o facultate este mult mai dificilă. În primul rând pentru că admiterea la doctorat este complet independentă de intrarea în universitate. Doctorandul "din afară" are drept concurenți tineri care au devenit întâi universitari, ca preparatori sau asistenți, și abia apoi s-au înscris la un program de ciclul III. Astfel, școala doctorală își face sieși concurență, întrucât produsele ei nu sînt automat bune pentru facultatea din care școala doctorală face parte. Există deci în facultăți mecanisme paralele de autoreproducere, unul "adevărat", în catedră, și unul mediat, deschis publicului, și care produce calitate, dar nu neapărat cea mai bună. Acceptarea socială a cadrului didactic îi deschide mai ușor drumul spre concursuri decât simpla muncă de cercetare din școala doctorală. Așa cum s-a propus și în raport, este mai bine ca angajarea în universitate să se facă, la nivel de contract pe durată nedeterminată, doar cu titlul de doctor gata recunoscut. Celelalte contracte care pot fi necesare e bine să fie încheiate pe durată determinată. În acest fel facultățile ar fi mult mai convingătoare în ce privește echitatea și unicitatea standardelor de evaluare a personalului, și ar promova cred mai bine și mai eficient propriile școli doctorale.

Logica sistemului de doctorat nu se poate afla în relația societăților europene cu trecutul, fie el întins pînă în Evul Mediu, ci numai în relație cu societatea viitorului, caracterizată printr-un nivel înalt de schimbare a tehnologiilor. O numim societatea cunoașterii în lipsă de ceva mai bun, dar este în primul rând o societate a serviciilor, iar în rîndul serviciilor acelea care presupun o înaltă calificare vor fi cele mai importante. Să nu uităm însă că trăim și într-o societate a riscului.

Gestiunea sectoarelor în criză va deveni un domeniu crucial, prin sectoare în criză aproape permanentă aflîndu-se energia, transporturile, mediul. Aceste priorități ne vor impune în anii ce vin măsuri deosebit de viguroase, constînd în alocarea de sume importante pentru schimbări de infrastructură și de comportament social. Personalului calificat în domeniul tehnologiilor, care să inoveze infrastructurile și echipamentele, va trebui să i se asocieze un personal calificat care să asigure acceptarea socială a schimbărilor, formarea unei noi culturi responsabile în care răspunderea pentru mediul înconjurător și

îndrăzenala de a inova să fie principalele virtuți civice. Ne întrebăm în aceste condiții în ce ciclu de studii se formează atitudinile și abilitățile specifice acestei reactivități a viitorului? Și cine poate reacționa adecvat la provocări vagi și incerte, cu probabilitate mică dar impact mare, dacă nu o persoană cu pregătire științifică de înalt nivel?

Irenismul specific cercetătorilor, dorința ca activitatea lor să continue netulburată indiferent dacă alături viețile oamenilor sînt perturbate în mod brutal, va constitui un neajuns însemnat în societatea de mîine, pentru care îi pregătim pe tineri. Printr-o structură deschisă, orientată mai hotărît spre schimburi, conferințe, colocvii, și mai puțin spre cursuri semestriale cu expuneri sistematice, cu examene școlarești, cu manuale care trebuie știute din doască-n doască, evaluarea doctoranzilor în școlile doctorale se va putea îndrepta spre un format liber. Este mai important să evaluăm comunicările doctoranzilor, lucrările lor, articolele lor publicate, decît învățatul pe de rost al unei bibliografii. Această problemă a evaluării se pune pe tot parcursul ciclului: și la admitere, și la sfîrșit de semestru, și la apărarea proiectului, ca și la susținere. Cercetarea care se îndreaptă spre formatul unei teze este a doctorandului, îi aparține lui, și nu conducătorului de doctorat – ceea ce înseamnă că riscurile sînt ale tînărului, și că a-l apăra prea mult de aceste riscuri intelectuale trădează scopul formării doctorandului ca cercetător. Precum pasărea lui Disney – *a walking bird walks* – cercetătorul cercetează, și nu simulează, nici nu încearcă, nici nu pretinde. El nu trebuie să fie plauzibil în rolul său, ci să producă.

Concepția irenistă despre viitor pare a trage o poliță insolubilă asupra resursei umane în cercetare. Nu putem fi siguri că există un viitor pentru cutare direcție de cercetare, dar desigur există un viitor pentru opameni inteligenți, bine instruiți, care pot formula probleme și pot organiza munca de rezolvare a lor. Încurajarea unei așteptări creează frustrări. Avem o gravă responsabilitate pentru cariera tinerilor care aleg școala doctorală. Ei trebuie să știe de la început că viitorul va aduce o mai mare instabilitate și mobilitate profesională. Statutul 100% sigur de care se bucurau odinioară funcționarii de la poștă sau de la CFR nu se va mai putea obține în cercetare și probabil nici în învățămîntul superior. Formarea cercetătorilor în domeniul managementului de proiect va satisface o nevoie esențială, deoarece tot mai multe activități în administrația publică se vor desfășura sub formă de proiect, iar distincția dintre cercetare și activitățile de planificare, strategie, politici publice este destul de confuză.

În fine, voi observa că anumite probleme nu se pot transpune *tale quale* de la licență la doctorat, de pildă problema inserției pe piața muncii. Cred că în loc să privim înapoi, spre piața muncii, care oricum la doctorat este foarte restrînsă și specializată, ar fi preferabil să privim spre domeniile de perspectivă, acolo unde se pot face pași înainte în cercetare, acolo unde strategic există o șansă de avantaj diferențial pentru România. Școlile doctorale nu trebuie să păcătuiască prin adaptare și realism. Ele trebuie să aibă temeritatea de a se defini utopic și maximalist. Așa cum Luther își îndruma coreligionarii – *pecca fortiter* – le vom spune și noi doctoranzilor: păcătuiți prin viziune, păcătuiți prin îndrăzneală, păcătuiți prin curiozitate.

